

La descoberta de Sóller: enigmes i aclariments

JAUME BOADA I JERONI J. ORELL

Una de les coses meravelloses de fer recerca numismàtica, i sobretot si es fa *in situ*, sobre el terreny, és a dir, que no es limita a la cerca dins un arxiu històric més o manco confortable, sinó que es furga o es fa furgar dins recons que no s'havien remenat durant dècades, és que de tant en tant sorgeixen troballes inesperades i curioses que posen a prova la pròpia capacitat de sorpresa.

Però abans de relatar la successió dels fets, n'explicarem els antecedents. Fa un temps, es va trobar a l'arxiu històric del Cercle Filatèlic i Numismàtic de Barcelona (CFNB) un lligall amb documentació, en sa majoria inèdita i datada al final dels anys 40 del segle XX, que feia referència a moneda catalana local i a ploms eclesiàstics mallorquins. Es tractava d'un fons documental que havia pertangut a Josep Colomines, un conegut arqueòleg i col·leccionista de pellofes i ploms que també arribà a ser conservador del Museu Arqueològic de Barcelona. En Colomines continuà la tasca investigadora de Botet i Sisó quant a moneda catalana local i moneda eclesiàstica, tant catalana com mallorquina, i els seus contactes a Mallorca, establerts durant els anys que passà a l'illa participant en excavacions arqueològiques al començament del segle XX, li permeteren accedir a informació arxivística sobre ploms i fins i tot a alguns dels motlles que es feren servir per fabricar-ne. Precisament aquests motlles figuren fotografiats en aquest petit arxiu, però gairebé cap no es troba localitzat, ni tan sols en les institucions que els tenien fa seixanta anys, quan es feren les fotos. Fou Miquel Crusafont qui ens informà de l'existència d'aquesta sucosa documentació gràfica i escrita i ens n'avançà unes primeres còpies perquè començàssim a treballar. Més recentment, Xavier Sana-huja ens ha facilitat l'accés a tot el fons original, d'on hem obtingut encara més informació. A ambdós els agraïm la seva contribució, perquè ha enriquit considerablement aquest treball i perquè, sense pretendre-ho, ha impulsat una intensa activitat investigadora a Palma, el resultat de la qual es veurà en la monografia sobre

ploms i gitons eclesiàstics mallorquins que esperam tenir enllestida d'aquí a pocs anys. Aquesta monografia pretendrà ampliar el coneixement que tenim fins ara d'aquestes peces mitjançant la presentació de texts esparsos i inèdits. També es catalogaran, juntament amb totes les ja conegudes, les peces inèdites o no catalogades que han sorgit des de l'excel·lent feina de Miquel Crusafont del 1990¹ i que ja van per la mitja dotzena, a banda d'explicar la simbologia que apareix en les peces, la qual cosa donarà lloc a la correcció d'algunes descripcions, i de donar informació addicional sobre cada parròquia i sobre els ploms en general.

Fou precisament començant a preparar la futura monografia quan tenguérem notícia que el rector de la parròquia de la ciutat mallorquina de Sóller, Marià Galtalver, disposava d'uns 200 o 300 ploms en una llauna guardada en un racó de la rectoria. Ens ho comunicà l'historiador local Josep A. Morell, autor de *La Catedral de la Muntanya*, la guia més completa que s'ha fet mai de l'església de Sóller. Ens va semblar interessant el fet d'anar a inspeccionar aquest grapat de peces per esbrinar si n'hi trobàvem alguna d'inèdita o si n'hi havia alguna de la Cru. 2463, l'escàs plom de mida petita. Fou aleshores quan recordàrem que, entre aquell recull de fotos de pelloferes del fons Colomines, n'hi havia una de la parròquia de Sóller; per tant, calia investigar també si, en qualque racó de la rectoria o de tot el temple, podia aparèixer aquest estri. En fer-li arribar la fotografia de què disposam, la reacció del rector de la parròquia sollerica fou dur a terme l'escorcoll més complet i absolut de la gran església, amb la col·laboració del senyor Morell. Unes setmanes més tard, el senyor Morell ens avisà per dir-nos que havien trobat «alguns ploms més», però que malauradament no havia aparegut cap motlle. Així, doncs, el darrer dia de febrer del 2009 ens presentàrem al temple parroquial de Sóller per tal de dur a terme un estudi dels seus ploms, que inicialment pretenia limitar-se a estudiar, fotografiar i documentar els millor conservats o les possibles rareses i variants.

Ens esperaven les dues persones que havien propiciat la troballa, mossèn Galtalver i el senyor Morell, a qui cal agrair llur interès i bona predisposició a col·laborar en la nostra recerca. Després de preparar una taula per poder treballar-hi, se n'anaren a un armari d'on tragueren el pot amb els 200 o 300 ploms, però també dues saques ben plenes i pesades. En veure-les damunt la taula, no donàvem crèdit a l'enorme volum de ploms que totes dues contenien. Els flaixos de les nostres càmeres reflectien l'astorament i l'expectació que ens havia envaït. La sorpresa anà en augment a mesura que anàvem abocant la massa compacta de discs fets amb el pesat metall damunt les cartolines blanques que havíem preparat per protegir la vella taula de la rectoria del polsim i de la brutor que pogués sortir dels saquets.

1. Miquel CRUSAFONT I SABATER, *La moneda catalana local (s. XIII-XVIII)*, Barcelona, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics i Diputació de Barcelona, 1990.

Aquestes dues bosses s'havien trobat en un armari encastrat antic, dins un calaix tancat amb tres panys, les claus dels quals no eren disponibles, atès que ningú no recordava quan s'havien fet servir per darrera vegada. Per tant, el rector va haver d'encarregar a un ferrer de confiança la tasca d'obrir el calaix, que fou on es trobaren les dues bosses plenes de ploms. Una moneda de 10 cèntims de l'Estat espanyol dels anys 50 que trobaríem mesclada entre els ploms ens indicava que algú les havia examinat passada aquella època.

Una de les saques era d'espart i duia aquesta inscripció: «De N^a S^a del Socos del Convt. de Felanitx». L'explicació d'aquesta aparent discordança geogràfica podria ser que el 1899, una data molt propera a la retirada dels ploms, va entrar a exercir el càrrec de rector de Sóller un clergue provinent de Felanitx. L'altra saca, d'una tela més convencional i prima, portava manuscrita la paraula *grandes*, suposam que en referència a la mida dels ploms que contenia, tot i que també n'hi havia de mitjans. Ambdues mostraven dos compartiments separats, però no sembla que la separació fos cosida expressament per separar ploms d'església. També resulta curiós el fet que les peces de la bossa de tela mostrassin un aspecte més fosc i més desgastat que les que havien estat en el saquet d'espart, la qual cosa podria indicar la diferent capacitat d'aïllament de la humitat exterior d'un teixit i de l'altre.

En un primer moment, resultà molt difícil determinar el nombre de ploms sollerics que teníem davant nostre. El que sí poguérem constatar després d'una hora i mitja remonent aquell gran volum de gitons fou que totes les peces que hi havia eren les de mida gran i mitjana, les Cru. 2461 i 2462, en una proporció molt superior per a les primeres respecte de les segones.

Per determinar la quantitat de peces que hi havia, en primer lloc es va pesar cada sac amb totes les peces dintre. Tot seguit, es varen separar les peces grosses de les mitjanes, i es tornaren pesar els sacs plens només amb les peces grosses. Aquests quatre pesatges, dos per sac, tenint en compte els pesos aproximats de les dues peces presents (5 g per a la Cru. 2461 i 3,20 g per a la Cru. 2462), donaren els resultats següents:

1r sac

Pes total: 6,5 kg (6.500 g).

Pes només amb les peces Cru. 2461: 5,9 kg (5.900 g).

Diferència (pes de les peces Cru. 2462): 0,6 kg (600 g).

Nombre total de peces Cru. 2461: $5.900/5 = 1.180$.

Nombre total de peces Cru. 2462: $600/3,20 = 188$.

2n sac

Pes total: 8,9 kg (8.900 g).

Pes només amb les peces Cru. 2461: 7,7 kg (7.700 g).

Diferència (pes de les peces Cru. 2462): 1,2 kg (1.200 g).

Nombre total de peces Cru. 2461: $7.700/5 = 1.540$.

Nombre total de peces Cru. 2462: $1.200/3,20 = 375$.

Suma dels dos sacs

Pes total: 15,4 kg.

Nombre total de peces Cru. 2461: $1.180 + 1.540 = 2.720$.

Nombre total de peces Cru. 2462: $188 + 375 = 563$.

Evidentment, les quantitats són aproximades, atès que el pesatge no es feu amb una bàscula de precisió i que el pes dels ploms eclesiàstics mallorquins no és gairebé mai uniforme.

Ens intrigava el fet de no haver trobat cap exemplar de la Cru. 2463, tot i que en Colomines ja ho havia advertit en una de les anotacions que figura al lligall del CFNB i que fou transcrita per Crusafont: «El gran valia quatre cèntims d'escut, el mitjà dos cèntims d'escut, el petit no ho recorden. En la Parròquia en tenen de les dues mides grans i es conserva el motllo, el ramell del qual és d'un de gran, tres de mitjans i un de petit. Fa una trentena d'anys que encara servien».² Hem d'advertir, però, que en la transcripció de Crusafont hi ha un petit error: l'anotació original de Colomines diu, en parlar del plom petit, que «no recorden haver-ne vist mai de fets».

D'altra banda, tot i haver-se cercat assíduament, el motlle no s'ha pogut localitzar a la parròquia. El senyor Morell, una persona vinculada a la parròquia de Sóller des de fa molts d'anys, ens assegurà que no l'havia vist mai, la qual cosa vol dir, lògicament, que desaparegué en algun moment al llarg dels molts anys que havien transcorregut des de l'anotació de Colomines. Segons la imatge que figura al lligall del CFNB, el motlle consisteix en dues planxes, teòricament de ferro, gravades l'una amb els anversos i l'altra amb els reversos, muntades sobre un bastiment de fusta que s'obre per la meitat per tal de poder treure el ramell amb 5 ploms:³ un exemplar del Cru. 2461, tres del Cru. 2462 i un del Cru. 2463.

Tot això ens duu a preguntar-nos per què, tot i estar inclòs en el motllo, no va

2. Crusafont: op. cit., p. 353.

3. La llargària del motlle ben obert era d'un metre i deu centímetres, segons una anotació feta a llapis en el revers d'una foto del mateix motlle aportada per Andreu Muntaner Darder, de qui parlarem posteriorment.

Contingut de les saques, una vegada escampades damunt la taula.

Clau de volta del temple parroquial de Sóller amb una iconografia idèntica a la dels ploms (foto extreta del llibre de J. A. Morell).

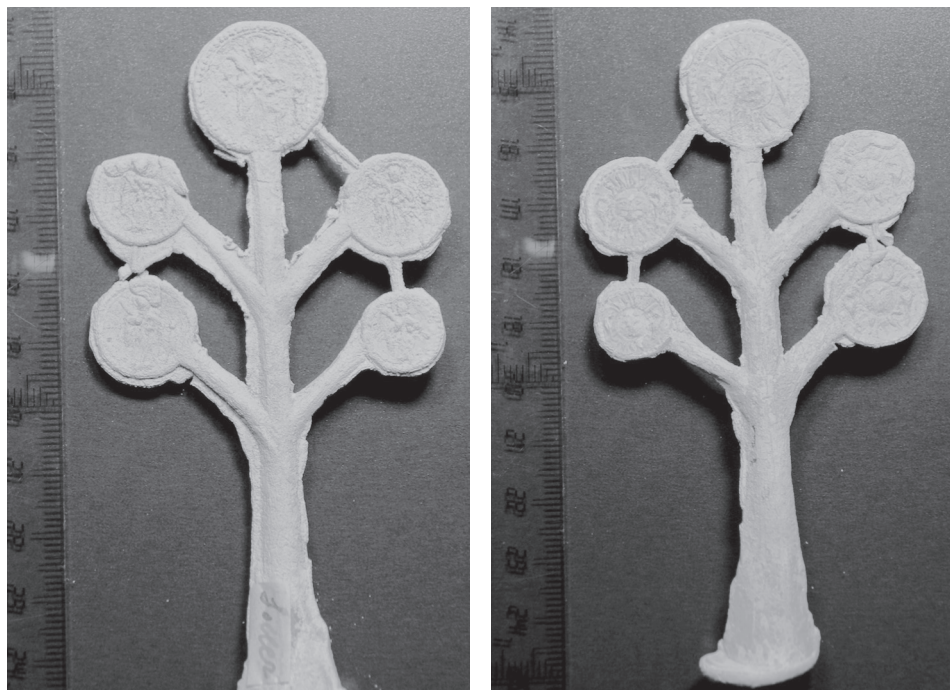

Una de les saques en què es conservaven els ploms, amb una inscripció d'un convent de Felanitx.

aparèixer cap exemplar de la peça petita entre tantes peces grans i mitjanes. D'aquesta peça, la Cru. 2463, tot i haver estat catalogada, només n'hem pogut localitzar sis exemplars: quatre en dues col·leccions a Catalunya i els altres dos a Mallorca.

Quant a les peces que hi ha al Principat, hi ha tres exemplars a la col·lecció del Gabinet Numismàtic de Catalunya (GNC), un d'ells formant part d'un ramell sencer, tot provinent de la col·lecció Colomines. La quarta peça forma part d'una col·lecció particular. Dos dels exemplars d'aquestes dues col·leccions foren fotografiats per il·lustrar les dues catalogacions de Crusafont.⁴ Però hi ha un tret que caracteritza les quatre peces: totes presenten una degradació en un estadi més o manco avançat, que en el cas de la peça de la col·lecció particular s'ha assajat de detenir o d'evitar mitjançant l'aplicació d'una capa d'un producte químic que li ha atorgat un color fosc. Els ploms en els quals no s'ha aplicat cap tractament, els del GNC, la degradació consisteix en una coloració d'un to crema clar, acompanyada d'un despreniment continu de pols que de vegades resulten ser fragments més grans, tot resultant d'una fragilitat extrema que ja ha provocat trencaments en alguns ramells. En altres paraules, cap dels exemplars del Cru. 2463 que es conserven a Catalunya no presenta l'aspecte consistent i la brillantor enfosquida dels ploms eclesiàstics mallorquins autèntics. Això ens duu a una qüestió que ampliarem en un treball posterior, però que podem avançar ara: amb tota seguretat, els ploms que presenten aquesta degradació foren fabricats al final dels anys 40 del segle XX amb el motlle original que aleshores estava localitzat i, per tant, es tracta de reproduccions modernes. Basam aquesta afirmació, que a alguns els pot semblar agoserada, en tres fets: un, que el plom de bona qualitat no presenta una degradació tan intensa, per molt antic que sigui (s'han trobat objectes de plom datats d'època antiga en un estat de conservació òptim després d'haver romàs milers d'anys en condicions no sempre favorables); el segon, que els motlles de tots els ploms que presenten aquest tipus de degradació i que provenen de la col·lecció Colomines, actualment al Gabinet Numismàtic de Catalunya, surten fotografiats al lligall Colomines conservat al CFNB; per tant, en Colomines o algú relacionat amb ell hi tengué accés. El tercer indici és el més concloent: hem localitzat un testimoni viu de primera mà, Andreu Muntaner, qui afirma que ell mateix i un antic company del col·legi dels teatins, Vicenç Furió, fabricaren ploms per a Colomines devers l'any 1949; aleshores tenien 23 i 18 anys, respectivament. Muntaner, conegut col·leccionista de fotografia antiga de Mallorca, signà una carta mecanografiada que trobarem al lligall del CFNB, en la qual admet haver fet unes «*tirades* [de ploms] *que quedaren molt bé*» amb uns motlles de ploms que li deixaren determinades parròquies mallorquines, dels quals, per cert, encarregà a Vila, un conegut fotògraf

4. Crusafont: op. cit. I també J. A. BONET I BOFILL; M. CRUSAFONT I SABATER, «Els ploms de Mallorca», *Acta Numismàtica*, vol. IX (Barcelona, SCEN i Secció Numismàtica del Cercle Filatèlic i Numismàtic, 1979).

Imatge reduïda dels ramells de ploms de Sóller conservats al Gabinet Numismàtic de Catalunya.

Imatges ampliades d'anvers i de revers dels dos exemplars del plom de Sóller Cru. 2463 que no formen part d'un ramell, conservats al Gabinet Numismàtic de Catalunya. Observeu el deteriorament que estan experimentant.

mallorquí, que tragués fotografies, que són les que figuren al lligall. Segons el testimoni oral que hem obtingut tant de Muntaner com de Furió, el material que s'emprà fou plom de molt baixa qualitat extret de rebuigs de canonades d'aigua i de gas usades i en mal estat, ja que en aquella època el plom de bona qualitat era car. Furió ens donà més detalls en dir-nos que posaven el plom dins la tapa de llauna d'un pot de betum, que posaven al foc fins a fondre el metall que contenia; després abocaven el metall fos per la canonada d'entrada del motlle del qual, en solidificar-se el plom, s'extreia un ramell de ploms complet. Cal aclarir aquí que la motivació de Muntaner i de Furió no era econòmica, ja que en aquella època els ploms no eren gaire apreciats com a part de la numismàtica mallorquina i molt menys s'intuïa la valoració que podrien assolir mig segle més tard.

Aquesta notícia ens porta a parlar dels altres dos ploms Cru. 2463 que hem localitzat a Mallorca, ambdós formant part de sengles ramells sencers: l'un, a la seu de la Societat Arqueològica Lul·liana, donat per Muntaner, que és membre d'aquesta entitat cultural mallorquina des de fa més de seixanta anys; l'altre, custodiat per Vicenç Furió. Aquests dos ramells comparteixen espai amb altres d'altres parròquies, tots fabricats per Muntaner i Furió amb els motlles les fotos dels quals figuren a l'Arxiu Colomines i de la manera casolana que abans hem descrit. Allò que més ens ha cridat l'atenció, emperò, és el fet que aquests ramells presenten una solidesa força allunyada de la fragilitat dels del GNC, tot i que la tonalitat i la textura no són ben bé les mateixes que al plom amb què normalment trobam fabricats els ploms antics autèntics, però s'hi acosten molt més que els del GNC. No hem pogut aclarir el motiu d'aquesta diferència de conservació tan considerable, ja que se suposa que tots foren fabricats amb el mateix plom de rebuig i al mateix temps. No obstant això, hem fet una consulta a un químic que coneix força la naturalesa d'aquest metall i ens ha assegurat que la degradació dels ploms del GNC molt difícilment es produeix de manera natural en tan poc temps (50-60 anys); ha suggerit, per tant, que en algun moment hi hagué un contacte amb algun agent extern que provocà en el plom una reacció que l'ha portat a l'estat en què es troba actualment.

D'altra banda, el que sí podem explicar és el motiu pel qual els ploms autèntics no es deterioren en condicions normals i, en canvi, sí que poden fer-ho les reproduccions: els ploms autèntics duen un aliatge de plom i estany en una proporció que, si bé hem analitzat i coneixem, no farem pública de moment per tal d'evitar temptacions de fer-ne reproduccions amb uns motlles que no tenim localitzats. Per contra, l'anàlisi que hem fet de mostres del material amb què estan fetes les reproduccions del GNC dóna una composició de gairebé el 100 % de plom, sense cap altre metall en quantitats significatives. L'aliatge, per tant, ha evitat des de sempre que els ploms eclesiàstics es deteriorassin o es rovellassin, tot i que, tal com hem dit, els ploms deteriorats del GNC han patit l'acció d'algun agent químic extern.

Imatges ampliades d'anvers i de revers de l'exemplar de Cru. 2463 d'una col·lecció particular. La tonalitat fosca es deu, en aquest cas, a l'aplicació d'una substància química que ha pretès (i, de moment, aconseguit) aturar el deteriorament d'aquesta peça, tot i que no l'ha dissimulat.

Imatges dels ramells de ploms de Sóller custodiats per Vicenç Furió, que conserven tota la consistència original.

Explicat el fet que ens duu a pensar que tots els exemplars coneguts del Cru. 2643 són reproduccions modernes, ara cal explicar per què no se'n coneixen d'autèntics i si cal que esperem trobar-ne mai. Una de les primeres teories en què pensàrem fou que possiblement el motlle presentava un defecte de disseny, perquè, en vista de la fotografia, s'hi pot apreciar que el conducte que uneix el tronc del ramell amb el motlle de la peça petita és més estret que la resta, la qual cosa feia pensar que aquesta estretor i l'espessor del metall fus podia dificultar l'arribada al motlle d'aquesta peça. No obstant això, hem descartat aquesta teoria, perquè la quantitat d'estany que s'hi afegí era prou important com per permetre que el metall fus fos prou fluid com per arribar a tots els buits del motlle. A més, ja hem dit que hem trobat dos ramells sencers dels ploms de Sòller, tot i que presentaven una rebava pertot arreu, com si la fosa moderna hagués estat poc acurada. Per tant, les dues teories més probables són o bé que qui fes el motlle s'equivocàs en fer una peça de mida petita i en realitat la volgués fer de mida mitjana, o bé que volent-ne fer una de petita, al final es canviàs d'opinió i es decidís que no calia fabricar una peça de tan poca mida i d'un valor tan baix (sobretot pel fet que les peces que sortien necessitaven una feina de retocs i de poliment que no devia sortir a compte) i que les peces petites que en sortissin tornassin a fondre's. Tot i que també és possible que se'n fabricassin per a l'ús però que, amb els anys, es deixassin de fer servir i es destruïssin, resulta molt estrany que no en quedàs ni una a Sòller i que els testimonis amb què Colomines tengué contacte afirmassin que no n'havien vist mai cap, ni tan sols en anys en què n'haurien d'haver vist per proximitat a l'època en què es deixaren d'emprar.

En definitiva, la nostra opinió i conclusió és que tots els ploms amb la referència Cru. 2643 que hem examinat són reproduccions modernes i no peces genuïnes d'època i, per tant, perden la major part de l'interès numismàtic i, possiblement, del valor de mercat que podrien tenir. És clar que podem deixar oberta la possibilitat que sorgeixin peces que nosaltres no haguem localitzat en el mercat o en col·leccions particulars, però per ser considerats genuïns, aquests exemplars haurien de presentar almenys unes característiques físiques gairebé idèntiques a les dels ploms sollerics autèntics de mida mitjana i grossa coneguts: una consistència sòlida, sense cap despreniment; una textura llisa i suau, sense cap porositat, i una brillantor grisa fosca, gairebé negra, i apagada. Cap dels exemplars que hem examinat no presenta aquestes tres característiques a la vegada; la majoria no en presenta cap. D'altra banda, si surten al mercat peces que es cataloguin com a Cru. 2463, a banda de tenir en compte allò que s'ha explicat anteriorment, cal anar amb compte i assabentar-se que no es tracti d'una Cru. 2462 de mida mitjana; la diferència de mida que hi ha entre elles, tan escassa,⁵ i la mateixa imperfecció de les peces, que fa que de vegades les unes surtin més grosses que les altres en con-

5. Només 2 mm, segons Crusafont: "La moneda catalana...". El Cru. 2462 fa 15 mm i el Cru. 2463, 13 mm.

Imatges dels ramells de ploms de Sóller conservats a la seu de la Societat Arqueològica Lul·liana. S'hi pot observar l'exagerada rebava, que ocupa fins i tot els aires, resultat d'una fabricació poc acurada. Atesa la peculiar tonalitat grisa, el relleu de les peces s'aprecia poc.

servar alguna rebava de la fosa, ha provocat que algun col·leccionista i fins i tot una casa de subhastes confongués el plom mitjà (Cru. 2462) amb un plom petit (Cru. 2463), amb la diferència de raresa i de cotització que això suposa, sobretot en el cas d'una venda. Vistes l'una devora l'altra, la diferència és evident, però examinades per separat (sobretot quan parlem d'una peça tan poc vista com la Cru. 2463), hi ha més risc d'equivocar-se.

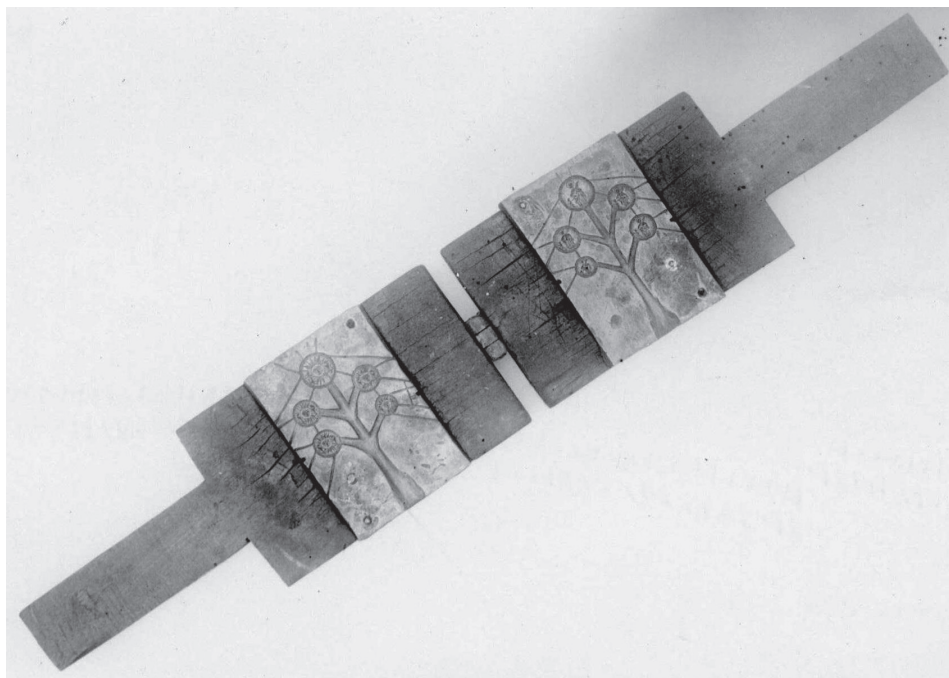
Implicitament, tot allò exposat abans ens porta a dues conclusions delicades: l'una, que els ramells de ploms que es conserven al GNC, i també alguns dels ploms solts, tots els quals pateixen un deteriorament intens i provenen de la col·lecció Colomines, són reproduccions modernes; en aquest sentit, cal dir que no hem de perdre de vista que, tot i això, la del GNC és una de les col·leccions de ploms mallorquins més important que existeix i que encara conserva en el seu fons una important quantitat de peces genuïnes, algunes d'elles força rares. L'altra conclusió és que hi pot haver en el mercat una sèrie de peces «descontrolades» provinents d'aquelles foses modernes de Muntaner i Furió; per aquest motiu, donarem aquí la relació de les peces als motlles de les quals hi tengueren accés aquests dos mallorquins, per si el lector es troba peces que poden semblar sospitoses i presentar un aspecte que no es correspon amb les característiques que hem descrit més amunt per a les peces genuïnes.⁶ Les peces, en definitiva, són: 2394, 2402, 2412, 2413, 2399, 2400, 2414, 2415, 2416, 2425, 2427, 2430, 2432, 2433, 2434, 2440, 2441, 2442, 2443, 2444, 2445, 2452, 2453, 2458, 2459, 2461, 2462 i 2463.⁷

Finalment, cal destacar que la visita al temple solleric també ens ha servit per corregir la descripció dels ploms de Sóller que va donar Crusafont en la darrera catalogació: allò que sant Bartomeu porta a la mà no és una palma com a símbol de victòria, sinó un ganivet. Així apareix en totes les representacions que es poden veure al temple. En la seva obra, *La catedral de la muntanya*, Josep Antoni Morrell ens descriu la representació completa:

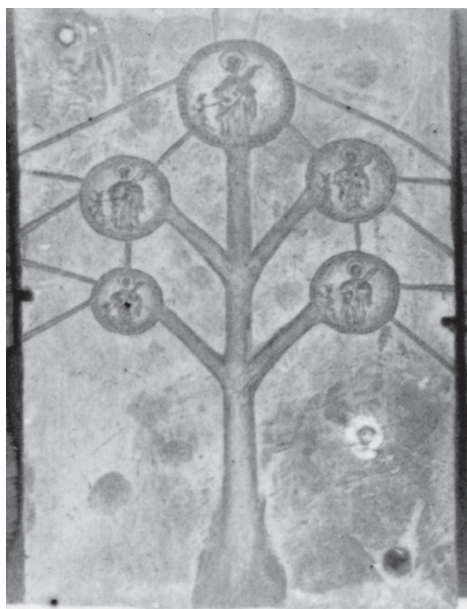
El sant, que es troba dins d'una fornícula amb copinya, està vestit amb una túnica verda i un mantell vermell ornats amb fulles daurades. A la mà esquerra porta la seva pròpia pell (recordem que, segons tradició, sant Bartomeu va morir escorxat). Si observam amb atenció podem veure fins i tot la part de la pell corresponent a la cara i també a les mans amb els seus corresponents dits. A la mà dreta subjecta l'instrument del seu martiri, un ganivet. Sobre el sant, a la part esquerra de la copinya que corona la fornícula, es pot veure un angelet que subjecta una

6. Cal dir que no totes les peces de totes les parròquies presenten la mateixa textura llisa i tonalitat grisa. La qüestió de com distingir les peces autèntiques de les reproduccions és prou complexa com per no poder-la abordar en aquest article. Aquí només ens hem centrat en les peces de Sóller.

7. Referències de l'obra de Crusafont: «La moneda catalana...».

Imatge del motlle complet dels ploms de Sóller, segons fotografia presa el 1949

Detalls de les plaques metàl·liques, incrustades en l'estructura de la fusta, amb els motlles de l'anvers i el revers dels ploms de Sóller

corona de llorer damunt el cap de l'Apòstol. El sant va descalç i té els peus sobre un coixí vermell i groc.⁸

Cal afegir que l'apòstol té el dimoni fermat amb una cadena i està als seus peus i que tota la imatge es troba envoltada per una orla de punts.

Aquesta descripció tan acurada es va basar en la clau de volta del temple que apareix fotografiada a la mateixa obra i que reproduïm aquí.⁹ Evidentment, en els ploms la representació és molt menys detallada, més esquemàtica, però sembla haver-se inspirat gairebé amb exactitud en la imatge de la clau de volta.

Segons ens han explicat els custodis de la troballa, ambdues saques, amb el contingut íntegre, passaran a formar part del futur museu parroquial que es té previst instal·lar en el recinte de l'església parroquial de Sóller.

Imatges de l'armari que conté el calaix de tres panyos dins el qual es trobaren les saques.

8. Josep Antoni MORELL GONZÁLEZ, *La catedral de muntanya. La parròquia de Sant Bartomeu de Sóller*, Sóller, Parròquia de Sant Bartomeu de Sóller, 1993, p. 68.

9. Morell González, Josep Antoni: op. cit., p. 105.